

III. Проблеми правового регулювання в окремих галузях господарювання

DOI: 10.33498/opus-2019-08-181

Анастасія Попова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
avropova@meta.ua

УДК 346.56:346.7

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН НА РИНКАХ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

АНОТАЦІЯ. Необхідність удосконалення правового регулювання господарських відносин на ринках небанківських фінансових послуг (НФП), незначна кількість теоретичних досліджень і недостатня розробленість проблематики цієї правової категорії зумовлює актуальність зазначеної статті.

Мета статті – сформулювати визначення господарських правовідносин на ринках НФП, виділити основні їх ознаки та види. На підставі виділених основних ознак запропонувати визначення господарських правовідносин на ринках НФП. Класифікувати зазначені правовідносини за різними критеріями.

Для повного розкриття господарських правовідносин на ринках НФП були проаналізовані основні погляди на визначення категорії правовідносин у теорії права та в дослідженнях із теорії господарського права.

У результаті проведеного аналізу основних ознак, властивих господарським правовідносинам на ринках НФП, запропоновано визначати господарські правовідносини на ринках НФП як врегульовані господарсько-правовими нормами законодавства про ринки фінансових послуг суспільні відносини, що виникають у сфері економіки між спеціальними суб'єктами господарювання та іншими учасниками відносин на ринках НФП щодо організації та здійснення професійної фінансової діяльності. Пропонується також виділяти загальний об'єкт господарських правовідносин на ринках НФП – фактичне господарське відношення щодо надання небанківських фінансових послуг та спеціальний об'єкт – фінансовий продукт, зокрема й фінансові активи.

Зроблено висновок про те, що господарські правовідносини на ринках НФП є окремим видом господарських правовідносин, які характеризуються наявністю притаманних їм кваліфікуючих ознак: сфера здійснення; особливий (обмежений)

© Анастасія Попова, 2019

Анастасія Попова

суб'єктний склад; особливий об'єкт, зміст й економічна сутність правовідносин; спрямованість на задоволення інтересів учасників таких відносин; значний ступінь державного регулювання і саморегулювання; свідомо-вольовий характер; поєднання майнових та організаційних елементів.

Господарські правовідносини на ринках НФП пропонується класифікувати за такими критеріями: характером правовідносин; взаємним становищем сторін; сферою виникнення та дії; сферами здійснення професійної фінансової діяльності.

Ключові слова: господарські правовідносини; ринки небанківських фінансових послуг; фінансові активи; професійна фінансова діяльність.

Правове регулювання відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності з надання небанківських фінансових послуг (далі – НФП), істотно відстає від сучасних потреб розвитку світового ринку. Недосконалість законодавчого регулювання ринків НФП, незначна кількість теоретичних досліджень і, як наслідок, недостатня розробленість проблематики господарських правовідносин на цих ринках характеризують безумовну актуальність зазначеної статті.

Категорію правовідносин досліджували на загальнотеоретичному рівні, зокрема, О. Іоффе, М. Карева, С. Кечек'ян, Ю. Толстой, Р. Халфіна, Л. Явич; на господарсько-правовому рівні – О. Вінник, О. Віхров, Г. Знаменський, В. Мартем'янов, В. Щербина та ін. Дослідження правовідносин в окремих сферах господарювання проводили О. Горяєва (аудиторські правовідносини), І. Лукач (корпоративні правовідносини), В. Поєдинок (інвестиційні правовідносини), В. Резнікова (посередницькі правовідносини). Окремі види господарських правовідносин на ринках фінансових послуг досліджували О. Кологойда (фондові правовідносини), Н. Пацурія (страхові правовідносини) та інші науковці. Однак комплексне дослідження господарських правовідносин на ринках НФП не здійснювалося.

Мета дослідження – сформулювати визначення господарських правовідносин на ринках НФП, виділити основні їх ознаки та види.

Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”¹ регулює відносини, що виникають між учасниками ринків фінансових послуг під час здійснення операцій із надання фінансових послуг.

Вважається доцільним розглянути господарські правовідносини на ринках НФП у їх зв'язку з загальнотеоретичною правовою категорією – правовідносинами, та галузевою загальною категорією господарських правовідносин. Це дасть змогу виокремити загальні та специфічні озна-

¹ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

ки господарських правовідносин на ринках НФП, а також сформулювати їх поняття.

Для повного розкриття господарських правовідносин на ринках НФП спочатку слід проаналізувати основні точки зору щодо визначення категорії правовідносин у теорії права та в дослідженнях із теорії господарського права.

У сучасній юридичній науці категорія правовідносин займає одне з центральних місць у системі основних категорій. Правовідносини відображають особливий вид зв'язку права з суспільними відносинами, що ним регулюються, в яких діалектично поєднуються абстрактні норми з конкретністю цього життєвого відношення². Правовідносини відображають право в динаміці, функціонуванні та розвитку. Вони поєднують правову дійсність із діяльністю людей, виступають тією конкретною формою, в якій насамперед відбувається соціальна діяльність, пов'язана з правом³.

У радянській юридичній науці правовідносини визначали як врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями прав та обов'язків. На думку Ю. Толстого, це визначення має два істотних недоліки. Воно, по-перше, не дає змогу розмежувати правовідносини й ті суспільні відносини, що лежать в їх основі, а по-друге, не дає відповіді на запитання: для чого взагалі виникають правовідносини, яку роль виконують у процесі впливу норм права на поведінку людей?⁴ Зі свого боку С. Кечек'ян звертав увагу на те, що пануюче визначення '<...>' не виражає достатньою мірою надбудовного характеру правовідносин⁵.

Критикуючи традиційне визначення правовідносин, М. Карева вказувала, що таким чином '<...>' і ті фактичні суспільні відносини, що по суті є базисними, опосередковуються правовідносинами, тим самим перетворюються на надбудовні відносини, у той час як у дійсності це виключено⁶.

На захист традиційного визначення виступає О. Иоффе, який стверджує, що правовідносини можна розглядати або як єдність їх економічного змісту і юридичної форми, або лише як юридичну форму⁷.

Ю. Толстой визначав правовідносини як особливі ідеологічні відносини, що виникають у результаті настання передбачених правовою нормою юридичних фактів, як відносини, за допомогою яких (через які) норма права регулює фактичні суспільні відносини. Тобто правовідно-

² Р Халфина, *Общее учение о правоотношении* (Юридическая литература 1974) 6.

³ Л Явич, *Сущность права* (Издательство Ленинградского университета 1985) 23.

⁴ Ю Толстой, *К теории правоотношения* (Издательство Ленинградского университета 1959) 18.

⁵ С Кечек'ян, 'Нормы права и правоотношения' (1955) 2 Советское государство и право 22-4.

⁶ М Карева и С Кечек'ян, *О социалистических правоотношениях* (Тезисы докладов 1956) 9.

⁷ О Иоффе, *Спорные вопросы учения о правоотношении. Очерки по гражданскому праву* (Издательство ЛГУ 1957) 25.

сини розглядались як проміжна ланка між нормами права і суспільними відносинами, норма права і правовідносини мають спільний об'єкт, який є фактичні суспільні відносини⁸.

У сучасній юридичній науці категорія правовідносин є не тільки однією з фундаментальних, а й однією з найбільш дискусійних. Якщо проаналізувати визначення правовідносин, що наводяться в літературі, можна зробити висновок про спільність їхнього коріння.

Так, наприклад, В. Хропанюк визначає правовідносини як міру зовнішньої свободи, яка надається їхнім учасникам нормами об'єктивного права⁹. Правовідносини – різновид суспільних відносин, тобто соціальних зв'язків між людьми. Будь-які суспільні відносини мають і певні межі вільного розвитку людини, і певний масштаб обмежень. Якщо перше і друге зачіпають суттєві інтереси особистості й держави, то конкретні суспільні відносини потрапляють у сферу правового регулювання і, відповідно, набувають юридичного характеру. Перше (свобода) перетворюється на суб'єктивне право, а друге (обмеження) – на обов'язки, заборону або правове обмеження¹⁰.

Найбільш поширеним залишається визначення правовідносин як виду суспільних відносин, що виникають у результаті впливу норми права на фактичні, реальні відносини у суспільстві (є результатом дії вимог норм права на відносини між різними суб'єктами¹¹), і виступає ланкою, що опосередковує зв'язок між нормами права та відповідними фактичними суспільними відносинами¹².

Господарським правовідносинам на ринках НФП притаманні основні ознаки правовідносин. Господарські правовідносини на ринку НФП відображають відповідні норми господарського права у їхній динаміці та функціонуванні. Вони виступають як результат впливу норм на фактичні відносини, що складаються у процесі організації та здійснення професійної фінансової діяльності.

Відповідно до законодавчого визначення господарські відносини – це відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 1 Господарського кодексу України (далі – ГК України))¹³.

⁸ Толстой (н 4) 20.

⁹ В Хропанюк, *Теорія держави та права* (Омега-Л 2008) 305.

¹⁰ С Бошно, *Теорія держави та права: учебное пособие* (Ексмо 2007) 49.

¹¹ *Загальна теорія держави і права* (Копейчиков В ред, Юрінком Інтер 2001) 190.

¹² М Абдулаев і С Комаров, *Проблеми теорії держави та права* (Питер 2003) 373; *Общая теория государства и права, т 2* (Петров В и Явич Л отв ред, Издательство Ленинградского университета 1974) 336.

¹³ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 15.06.2019).

У сучасній навчальній літературі господарські правовідносини розглядаються як сукупність відносин, що виникають у процесі господарської діяльності¹⁴ або ж як врегульовані нормами права суспільні відносини у сфері господарювання¹⁵. Г. Знаменський, який найбільш повно розглянув теоретичні аспекти господарських правовідносин, визначає цю категорію як вид суспільних відносин, у яких зв'язок між суб'єктами цих відносин полягає в їх юридичних правах та обов'язках, що слугують проміжною стадією господарсько-правового регулювання і містяться між господарсько-правовими нормами і господарськими відносинами¹⁶.

Складний зміст фінансової діяльності суб'єктів господарювання найбільше проявляється в аналізі господарських правовідносин на ринках НФП. З одного боку, суб'єкти господарювання надають НФП, тобто здійснюють професійну фінансову діяльність, а з другого – суб'єкти господарювання виступають споживачами НФП, при цьому здійснюють індивідуальну фінансову діяльність.

Узявши за основу господарсько-правові дослідження О. Беяневич, О. Вінник, О. Віхрова, Г. Знаменського, В. Щербини та інших науковців, видається можливим встановити наявність у відносинах на ринках НФП таких ознак господарських правовідносин:

1. Сфера здійснення – економіка держави, зокрема ринки НФП, які згідно з чинним законодавством включають ринок послуг із залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; ринок послуг із фінансового лізингу; ринок послуг із надання коштів у позику, зокрема й на умовах фінансового кредиту; ринок послуг із надання гарантій та поручительств; ринок страхових послуг; ринок послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів; фондовий ринок; ринок послуг із факторингу; ринок послуг з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; ринок послуг з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та (або) здійснення операцій з нерухомістю відповідно; ринок послуг із довірчого управління фінансовими активами та ін.

2. Особливий (обмежений) суб'єктний склад. Аналіз чинного законодавства України дає змогу виокремити такі групи учасників ринку НФП: 1) особи, які відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України; 2) особи, які провадять діяльність із надання посередницьких послуг на ринках НФП; 3) об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегулювних організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових

¹⁴ Л Жук та І Жук та О Неживець, *Господарське право: навчальний посібник* (Кондор 2003) 9.

¹⁵ О Вінник, *Господарське право: навчальний посібник* (2-ге вид, змін та доп, Правова єдність 2008) 27.

¹⁶ *Хозяйственное право: учебник* (Мамутов В ред, Юринком Интер 2002) 64.

послуг; 4) споживачі фінансових послуг; 5) інші учасники ринків НФП, які можуть визначатися такими законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг (ст. 1)¹⁷.

Особливий суб'єктний склад господарських правовідносин на ринках НФП представляють спеціальні суб'єкти господарювання – професійні учасники ринків НФП, тобто небанківські фінансові установи, фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами¹⁸.

3. Поєднання двох елементів – організаційного і майнового. Таке поєднання проявляється під час створення професійного учасника ринків НФП, зокрема: 1) власник приймає рішення про створення господарської організації у певній організаційно-правовій формі (скликаються і проводяться установчі збори, за результатами яких укладається засновницький договір); 2) здійснюється державна реєстрація за загальними правилами, визначеними Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань”¹⁹; 3) професійна фінансова діяльність здійснюється виключно на підставі ліцензії, що видається згідно з постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)”²⁰, яка встановлює вичерпний перелік кадрових, організаційних, технологічних та інших вимог до ліцензіатів. При цьому професійні учасники ринків НФП повинні сформувати необхідну майнову базу для здійснення своєї господарської діяльності, зокрема: дотриматися вимог, визначених законодавством, до складу (переважно у грошовій формі) і мінімального розміру статутного капіталу, власного капіталу тощо.

Поєднання майнових та організаційних елементів можна також проаналізувати на прикладі договорів про надання НФП. Йдеться про те, що договір про надання НФП припускає одночасне включення умов, що визначають як надання й оплату НФП, так і порядок виконання, дострокового розірвання або зміни договору, а також порядок розгляду спорів між сторонами.

¹⁷ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг (н 1).

¹⁸ А Попова, ‘Система суб'єктів професійної фінансової діяльності’ [2016] 1(102) Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 37-42.

¹⁹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/755-15>> (дата звернення: 15.06.2019).

²⁰ Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів): постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 913. *Офіційний вісник України*. 2016. № 98. С. 66.

4. Особливий об'єкт господарських правовідносин на ринках НПФ. У загальній теорії питання визначення об'єкта правовідносин залишається одним із найбільш дискусійних. Численні теорії об'єкта правовідносин поділяються на дві групи: моністичний підхід – єдність об'єкта правовідносин і плюралістичний підхід – множинність об'єктів правовідносин. Традиційно в теорії господарського права згідно з плюралістичним підходом до визначення об'єктів правовідносин виділяють такі об'єкти господарських правовідносин: 1) речі, зокрема гроші й цінні папери; 2) дії зобов'язаних суб'єктів; 3) власна діяльність суб'єкта права; 4) немайнові блага, що використовуються під час здійснення господарської діяльності (товарний знак, комерційна таємниця тощо)²¹.

У сучасній господарсько-правовій доктрині все більшого обґрунтування і підтримки одержує моністичний підхід до розуміння категорії об'єкта правовідносин. Розробниками моністичної теорії об'єкта правовідносин вважаються Я. Магазінер та О. Іоффе. Ця теорія отримала подальший розвиток і зводиться до такого: об'єктом правовідносин може бути фактична поведінка суб'єкта (діяльність), фактичне суспільне відношення, а також речі та продукти духовної творчості як спеціального об'єкта (предмета) правовідносин²². У теорії господарського права прихильник моністичного підходу О. Віхров розрізняє: 1) безпосередній об'єкт (конкретні відносини у сфері організації та здійснення господарської діяльності, конкретні дії, реальна поведінка учасників цих відносин); 2) груповий (родовий) об'єкт (конкретні види господарської діяльності); 3) загальний об'єкт господарських правовідносин (загалом процес організації та здійснення господарської діяльності); 4) спеціальний об'єкт (безпосередні матеріальні й нематеріальні засоби здійснення господарського інтересу)²³. В. Поєдинок вважає теоретично доцільним відповідно до моністичного підходу поділ об'єктів господарського правовідношення на загальний об'єкт (фактичне господарське відношення) і спеціальний об'єкт (речі та інші цінності, зокрема й нематеріальні активи). На думку авторки, це дасть змогу одночасно підтвердити місце господарського правовідношення в механізмі правового регулювання і приділити увагу безпосереднім об'єктам господарської діяльності²⁴.

У дослідженнях правовідносин в окремих сферах господарювання також переважає моністичний підхід до розуміння їхнього об'єкта. Так,

²¹ Хозяйственное право (н 16) 72; В. Мартемьянов, *Хозяйственное право, т 1: Общие положения: курс лекций* (БЕК 1994) 34.

²² Толстой (н 4) 53-65.

²³ *Господарське право: підручник* (Опришко В та Хатнюк Н ред, КНЕУ 2011) 49.

²⁴ *Актуальні проблеми господарського права: навчальний посібник* (Щербина В ред, Юрінком Інтер 2012) 16.

О. Горяєва розрізняє загальний об'єкт аудиторських правовідносин (дії аудиторських фірм і незалежних аудиторів) та спеціальний об'єкт (аудиторська діяльність і відповідні системи обліку суб'єктів господарювання)²⁵. В. Поєдинок, конструюючи об'єкт інвестиційних правовідносин відповідно до моністичного підходу, виділяє: фактичне інвестиційне відношення (загальний об'єкт) та об'єкт господарської діяльності, у який вкладається капітал (спеціальний об'єкт)²⁶.

Зі свого боку І. Лукач до об'єктів корпоративних відносин відносить корпоративні права і корпоративне управління²⁷. В. Резнікова об'єктом посередницьких правовідносин визначає: 1) саму діяльність, посередницьку послугу; 2) результат посередницької діяльності, нематеріальне благо та (або) корисний ефект²⁸.

Деякі науковці, які досліджували окремі види господарських правовідносин на ринках фінансових послуг, зокрема, О. Кологойда, поділяючи моністичний підхід, виділяє загальний (фактичне господарське відношення щодо випуску та обігу цінних паперів і похідних) та спеціальний (цінні папери та похідні) об'єкти господарського правовідношення на фондовому ринку²⁹. Н. Пацурія об'єктом страхового правовідношення визначає страховий інтерес³⁰.

Підтримуючи позицію прихильників моністичного підходу до розуміння об'єкта правовідносин, пропонуємо виділяти *загальний об'єкт господарських правовідносин на ринках НФП* – фактичне господарське відношення щодо надання НФП та *спеціальний об'єкт* – фінансовий продукт, зокрема й фінансові активи.

5. Метою встановлення господарських правовідносин на ринках НФП є задоволення інтересів учасників зазначених відносин: на ринках НФП одні суб'єкти зацікавлені в отриманні певного фінансового активу, інші мають надлишок і зацікавлені в обміні на інший, зі свого боку, професійні учасники ринків НФП задовольняють потреби таких суб'єктів шляхом надання відповідних фінансових послуг, при цьому задовольняють власний інтерес в отриманні прибутку чи збереженні реальної вартості фінансових активів. Інтерес органів, які здійснюють державне регулювання ринків НФП, полягає у забезпеченні сприятливих умов для реалі-

²⁵ О Горяєва, *Правове регулювання аудиторської діяльності в Україні: навчальний посібник* (Юридичний світ 2014) 109.

²⁶ В Поєдинок, *Правове регулювання інвестиційної діяльності: теоретичні проблеми* (Аспект-Поліграф 2013) 117.

²⁷ І Лукач, *Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні* (Ліра-К 2015) 171.

²⁸ В Резнікова, 'Поняття, особливості та види посередницьких правовідносин' [2013] 3(97) Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 26.

²⁹ О Кологойда, *Господарсько-правове регулювання фондових відносин в Україні* (Ліра-К 2015) 55.

³⁰ Н Пацурія, *Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики* (Аспект-Поліграф 2013) 84-5.

зації своїх прав учасниками ринків НФП, захисті прав споживачів НФП, запобіганні кризовим явищам тощо.

6. Зміст та економічна сутність господарських правовідносин на ринках НФП. Особлива форма взаємозв'язку між учасниками господарських правовідносин на ринках НФП полягає в наявності у кожного з них суб'єктивних прав та обов'язків. Суб'єкти цих правовідносин взаємопов'язані між собою юридичними правами та обов'язками, що в правовій науці називаються суб'єктивними, а відповідно до ст. 55 ГК України сукупність прав та обов'язків суб'єктів господарювання визначається як господарська компетенція. Учасники господарських правовідносин на ринках НФП виступають щодо один одного як управлені й зобов'язані особи, інтереси одного можуть бути реалізовані виключно за допомогою іншого. У більшості випадків права та обов'язки у господарських правовідносинах на ринках НФП покладені на обидві сторони, тобто правам завжди відповідають певні обов'язки. У визначенні змісту правовідносин завжди повинна враховуватися їхня економічна основа, сутність, яка визначається залежно від місця у відтворенні (виробництво, обмін, розподіл, споживання) та характеру державного регулювання³¹.

Економічна сутність господарських правовідносин на ринках НФП полягає у перерозподілі фінансових активів між фізичними та (або) юридичними особами, що відбувається в результаті здійснення спеціальними суб'єктами господарювання професійної фінансової діяльності.

7. Значний ступінь державного регулювання та саморегулювання забезпечується органами, які здійснюють державне регулювання ринків НФП, та саморегулювними організаціями. Це пояснюється: 1) підвищеними вимогами до професійних учасників ринків НФП, оскільки вони тимчасово розпоряджаються коштами споживачів НФП, які у випадку невиконання зобов'язання можуть не повернутися власникам; 2) метою державного регулювання ринків НФП – створення сприятливих умов для розвитку, функціонування та євроінтеграції ринків НФП, для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків НФП, а також забезпечення рівних можливостей і захист прав учасників ринків НФП.

Водночас сьогодні державне регулювання ринків НФП перебуває на стадії реформування, яке з метою забезпечення сприятливих умов їх подальшого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та відновлення довіри споживачів здійснюється за такими напрямками: дерегуляція на ринках НФП та спрощення регуляторного середовища; удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного

³¹ Мартемьянов (н 21) 35, 36.

нагляду; захист інтересів споживачів фінансових послуг і відновлення довіри до ринків НФП; регуляторний вплив на розвиток ринків НФП (пріоритети)³².

Згідно з чинним законодавством до органів, які здійснюють державне регулювання ринків НФП, належать: 1) Національний банк України (зокрема, щодо ринку послуг із переказу коштів); 2) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів)); 3) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (щодо інших ринків НФП).

8. Господарські правовідносини на ринках НФП мають свідомо-вольовий характер, тобто, по-перше, виникають на основі господарсько-правових норм законодавства про ринки фінансових послуг, що є результатом свідомо-вольової діяльності людей (правотворчих органів), по-друге, учасники господарських правовідносин на ринках НФП реалізують свої права й обов'язки через власні вольові, свідомі дії.

Виділивши основні характерні ознаки, властиві господарським правовідносинам на ринках НФП, й узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що *господарські правовідносини на ринках НФП* – це врегульовані господарсько-правовими нормами законодавства про ринки фінансових послуг суспільні відносини, що виникають у сфері економіки між спеціальними суб'єктами господарювання та іншими учасниками відносин на ринках НФП щодо організації та здійснення професійної фінансової діяльності.

Господарські правовідносини на ринках НФП різноманітні, що обумовлено багатоманітністю економічних зв'язків між учасниками цих відносин. При дослідженні зазначених правовідносин важливого теоретичного та практичного значення набуває питання їхньої класифікації, тобто виділення за певними критеріями окремих видів цих правовідносин.

Господарські правовідносини на ринках НФП можна класифікувати за різними критеріями.

Так, *за характером правовідносин*:

– відносини з безпосереднього здійснення професійної фінансової діяльності (надання НФП);

– відносини з організації професійної фінансової діяльності (державна реєстрація, ліцензування господарської діяльності з надання НФП тощо).

³² Про затвердження Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки: розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, від 19 березня 2015 р. № 499 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0499865-15>> (дата звернення: 20.06.2019).

Між учасниками господарських правовідносин на ринках НФП можуть виникати як вертикальні, так і горизонтальні відносини (*за взаємним становищем сторін*):

– горизонтальні, учасники яких рівноправні – зокрема, спеціальні суб'єкти господарювання надають НФП третім особам, виступаючи при цьому рівноправними учасниками відносин, що виникають у процесі здійснення професійної фінансової діяльності;

– вертикальні – виникають між суб'єктами організаційно-господарських повноважень та спеціальними суб'єктами господарювання, зокрема: відносини між органами державної влади, наділеними господарською компетенцією, щодо державної реєстрації, ліцензування професійних учасників ринків НФП; відносини між засновником і професійним учасником ринків НФП щодо створення, визначення напрямів й основних видів господарської діяльності останнього тощо.

За сферою виникнення та дії господарські правовідносини на ринках НФП можна поділити на:

– внутрішні – внутрішньогосподарські відносини на ринках НФП виникають між спеціальним суб'єктом господарювання та його структурними підрозділами, між структурними підрозділами одного спеціального суб'єкта господарювання (наприклад, відносини щодо організації та здійснення валютних операцій структурними підрозділами небанківських фінансових установ). Чинне законодавство встановлює спеціальний перелік структурних підрозділів небанківських фінансових установ: філії та інші відокремлені структурні підрозділи, невідокремлені структурні підрозділи, пункти обміну іноземної валюти, каси, об'єкти поштового зв'язку небанківської установи, в яких здійснюється надання фінансових послуг³³;

– зовнішні – зовнішньогосподарські відносини на ринках НФП складаються між самостійними спеціальними суб'єктами господарювання, наприклад, із договорів про надання НФП.

За сферами (ринками) здійснення професійної фінансової діяльності можна виділити такі господарські правовідносини на ринках НФП: на ринку послуг із фінансового лізингу, ринку послуг із надання гарантій та поручительств, на ринку страхових послуг, ринку послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів, ринку послуг із факторингу, ринку послуг з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах тощо.

³³ Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій: постанова Правління Національного банку України від 9 серпня 2002 р. № 297. *Офіційний вісник України*. 2002. № 36. С. 108.

Висновки. Господарські правовідносини на ринках НПФ є окремим видом господарських правовідносин, що характеризуються наявністю притаманних їм кваліфікуючих ознак: сфера здійснення; особливий (обмежений) суб'єктний склад; особливий об'єкт, зміст й економічна сутність правовідносин; спрямованість на задоволення інтересів учасників таких відносин; значний ступінь державного регулювання та саморегулювання, свідомо-вольовий характер, а також поєднання майнових й організаційних елементів.

Господарські правовідносини на ринках НПФ класифікуються за такими критеріями: характером правовідносин; взаємним становищем сторін; сферою виникнення та дії; сферами здійснення професійної фінансової діяльності.

Питання об'єкта та змісту господарських правовідносин на ринках НПФ вимагають детального аналізу й будуть предметом подальших досліджень.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Abdulayev M i Komarov S, *Problemy teorii gosudarstva i prava [Issues of Theory of State and Law]* (Piter 2003) (in Russian).
2. Boshno S, *Teoriya gosudarstva i prava: uchebnoye posobiye [Theory of State and Law: Textbook]* (Eksmo 2007) (in Russian).
3. Halfina R, *Obshhee uchenie o pravootnoshenii [General Doctrine of Legal Relations]* (Juridicheskaja literatura 1974) (in Russian).
4. Horiaieva O, *Pravove rehulivannia audytorskoj diialnosti v Ukraini: navchalnyi posibnyk [Legal Regulation of Audit Activity in Ukraine: Textbook]* (Iurydychnyi svit 2014) (in Ukrainian).
5. Hropanjuk V, *Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law]* (Omega-L 2008) (in Russian).
6. Ioffe O, *Spornye voprosy uchenija o pravootnoshenii. Ocherki po grazhdanskomu pravu [Controversial Issues of the Doctrine of Legal Relations. Civil Law Essays]* (Izdatel'stvo LGU 1957) (in Russian).
7. Javich L, *Sushhnost' prava [The Essence of Law]* (Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1985) (in Russian).
8. Kareva M i Kecek'jan S, *O socialisticheskikh pravootnoshenijah [On Socialist Legal Relations]* (Tezisy dokladov 1956) (in Russian).
9. Kolohoida O, *Hospodarsko-pravove rehulivannia fondovykh vidnosyn v Ukraini [Regulation of Stock Relations Under Economic Law in Ukraine]* (Lira-K 2015) (in Ukrainian).
10. Lukach I, *Teoretychni problemy pravovoho rehulivannia korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini [Theoretical Issues of Legal Regulation of Corporate Relations in Ukraine]* (Lira-K 2015) (in Ukrainian).

11. Martem'janov V, *Hozjajstvennoe pravo [Economic Law], t 1: Obshhie polozhenija. Kurs lekcij [General Provisions. A Course of Lectures]* (BEK 1994) (in Russian).
12. Patsuriia N, *Strakhovi pravovidnosyny u sferi hospodariuvannia: problemy teorii i praktyky [Insurance Law Relations in the Economic Activity Domain: Issues of Theory and Practice]* (Aspekt-Polihraf 2013) (in Ukrainian).
13. Poiedynok V, *Pravove rehuliuвання investytsiinoi diialnosti: teoretychni problemy [Legal Regulation of Investment Activity: Theoretical Issues]* (Aspekt-Polihraf 2013) (in Ukrainian).
14. Tolstoj Ju, *K teorii pravootnoshenija [On the Theory of Legal Relations]* (Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1959) (in Russian).
15. Vinnyk O, *Hospodarske pravo: navchalnyi posibnyk [Economic Law: Textbook]* (2-he vyd, zmin ta dop, Pravova yednist 2008) (in Ukrainian).
16. Zhuk L ta Zhuk I ta Nezhyvets O, *Hospodarske pravo: navchalnyi posibnyk [Economic Law: Textbook]* (Kondor 2003) (in Ukrainian).

Edited books

17. *Aktualni problemy hospodarskoho prava: navchalnyi posibnyk [Current Issues of Economic Law: Textbook]* (Shherbyna V red, Jurinkom Inter 2012) (in Ukrainian).
18. *Hospodarske pravo: pidruchnyk [Economic Law: Textbook]* (Opryshko V ta Hatniuk N red, KNEU 2011) (in Ukrainian).
19. *Hozjajstvennoe pravo: uchebnyk [Economic Law]* (Mamutov V red, Jurinkom Inter 2002) (in Russian).
20. *Obshhaja teoriia gosudarstva i prava [General Theory of State and Law], t 2* (Petrov V i Javich L otv red, Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 1974) (in Russian).
21. *ZaHalna teoriia derzhavy i prava [General Theory of State and Law]* (Kopiechikov V red, Jurinkom Inter 2001) (in Ukrainian).

Journal articles

22. Kechek'jan S, 'Normy prava i pravootnoshenija' ['Law Provisions and Legal Relations'] (1955) 2 *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* 22-4 (in Russian).
23. Popova A, 'Systema sub'iektiv profesiinoi finansovoi diialnosti' ['The System of Professional Financial Activity Subjects'] [2016] 1(102) *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* 37-42 (in Ukrainian).
24. Rieznikova V, 'Poniattia, osoblyvosti ta vydy poserednytskykh pravovidnosyn' ['The Concept, Specific Characteristics and Types of Agency Relations'] [2013] 3(97) *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* 26 (in Ukrainian).

Anastasiya Popova

THE CONCEPT, FEATURES AND TYPES OF ECONOMIC-LAW
RELATIONS ON THE MARKETS OF NON-BANKING
FINANCIAL SERVICES

ABSTRACT. The relevance of this article stems from the need for improvement of legal regulation of economic-law relations on the markets of non-banking financial services (NFS), and from a small number of theoretical studies and insufficient elaboration of the issues relating to this legal category.

Анастасія Попова

The purpose of the article is to formulate a definition of economic-law relations on the NFS markets, and to highlight their main features and types. Based on the identified main features, to propose a definition of economic-law relations on the NFS markets. To classify these legal relations by different criteria.

With the aim of elucidating comprehensively economic-law relations on the NFS markets, the author analyzed the basic views on the definition of the legal relations category in the theory of law and in the studies in the theory of economic law.

Following the analysis of the main features inherent in economic-law relations on the NFS markets, the author proposes to define economic-law relations on the NFS markets as social relations regulated by economic-law provisions of the financial service markets legislation which arise in the domain of economy between special economic activity entities and other participants to relations on the NFS markets in the context of organization and conduct of professional financial activities. It is also proposed to single out the common object of economic-law relations on the NFS markets – the actual economic relation pertaining to the provision of non-banking financial services, and the special object – a financial product, including financial assets.

The author makes a conclusion that economic-law relations on the NFS markets are a separate type of economic-law relations characterized by their inherent qualifying circumstances: area in which they occur; special (restricted) subjects; special object, content and economic nature of legal relations; a focus on satisfying the interests of participants to such relations; a significant extent of regulation by the State and self-regulation; conscious will-based character; combination of property-based and organizational elements.

It is proposed to classify economic-law relations in the NFS markets by the following criteria: nature of legal relations; mutual position of the parties; area of occurrence and effect; areas of professional financial activity.

KEYWORDS: economic-law relations; markets of non-banking financial services; financial assets; professional financial activity.